

У барацьбе за правы і незалежнасць

Паўстанне 1863—1864 гг. адыгрывае знакавую ролю ў беларускай гісторыі. Гэтая падзея выступае своеасаблівым «месцам памяці» (паводле азначэння французскага даследчыка П'ера Нара)¹, у якім акумулююцца і гістарычная парадыгма, і сацыяльныя канцэпты, і праблемы этнічнай ідэнтыфікацыі. Паўстанне з даўняга часу мае ў нас свайго героя — Кастуся Каліноўскага, які паступова пераўтварыўся ў асобу-памяць, спрыяючы кансалідацыі беларусаў ва ўсім свеце. Аднак хоць некаторыя замежныя даследчыкі (напрыклад, нямецкі гісторык Райнэр Лінднэр) падкрэсліваюць пэўную сканцэнтраванасць беларускіх гісторыкаў на гэтым паўстанні², асвятленне паўстання ў беларускай гістарыяграфіі дагэтуль мае шмат прабелаў, у той час як у іншых краінах выйшла значна больш даследаванняў па ўзнятай праблематыцы). Імкненнем пашырыць датычную паўстання 1863—1864 гг. праблематыку, якая ў нас традыцыйна закранаецца, якраз і тлумачыцца падрыхтоўка і выданне прапанаванага чытачу нумара «ARCHE».

На працягу апошніх дзесяцігоддзяў сярод гісторыкаў паўстання адзначаецца вялікі інтарэс да праблемаў біяграфістыкі. Даследчыкаў пачынаюць прывабляць ужо не столькі самі баявыя дзеянні, колькі лёсы прадстаўнікоў розных сацыяльных пластоў як падчас паўстання, так і ў перыяд пасля яго. Значныя напрацоўкі ў гэтым кірунку зроблены расійскімі гісторыкамі Баляславам Шастаковічам, Васілём Ханевічам, Ірынай Нікулінай і іншымі, якія ўвялі ў навуковы ўжытак шмат новых крыніц з архіваў Іркуцка, Томска, Омска, Пермі, Казані і іншых месцаў, што дазваляе пашырыць ранейшыя ўяўленні пра лёсы паўстанцаў, асланых у аддаленыя месцы Расійскай імперыі³. Сярод польскіх

¹ Нора П. Проблематика мест памяти // Франция — память. Санкт-Петербург, 1999. С. 17—50.

² Лінднэр Р. Гісторыкі і ўлада: нацыятворчы працэс і гістарычная палітыка ў Беларусі XIX—XX ст. / Пер. з нямецкай мовы Л. Баршчэўскага. 2-е выд. Менск, 2005. С. 18, 259—260

³ Нікуліна И. Н. Религия и политические ссылки Западной Сибири в XIX в. (20-е — первая половина 70-х гг.). Барнаул, 2004. — 175 с.; Новоселова М., Шостакович Б. Материалы к биографии повстанцев 1863 г. в Государственном архиве Иркутской области // Powstanie styczniowe 1863—1864. Walka i uczestnicy. Represje i wygnanie. Historiografia i tradycja / Pod red. W. Cabana, W. Śliwowskiej. Kielce, 2005. S. 331—334; Павлов В. А. Губернские и уездные органы власти и политическая ссылка в Российской империи (по материалам ссылки в Казанскую губернию участников восстания 1863—1864 гг.). Чебоксары, 2006. — 256 с.; Chaniewicz W. Dzieje katolickiej wspólnoty w Tomsku — od XVII do początku XX w. // Kościół katolicki na Syberii. Historia. Współczesność. Przyszłość. Wrocław, 2002. S. 207—270.

даследчыкаў сёння назіраецца тэндэнцыя да асэнсавання ўсіх наступстваў паўстання і стварэння разгорнутых картатэк ды слоўнікаў ягоных удзельнікаў⁴.

Новыя тэндэнцыі, характэрныя для сучаснай гістарыяграфіі, знаходзяць адлюстраванне і на старонках дадзенага нумара. Многія змешчаныя ў ім артыкулы ўтрымліваюць біяграфічныя дадаткі, дзякуючы чаму падзеі перастаюць быць безасабовымі, і гісторыя як бы ажывае.

Усе матэрыялы нумара падзяляюцца на некалькі асобных тэматычных блокаў. Першы з іх прысвечаны непасрэдным падзеям паўстання і ягоным удзельнікам. Цэнтральнае месца ў гэтым блоку займаюць успаміны ўдзельніка паўстання на Гарадзеншчыне Ігната Арамовіча, перакладзеныя на беларускую мову і пракаментаваныя гарадзенскім даследчыкам Аляксандрам Радзюком. Пытанню станаўлення ідэі дзяржаўнасці на беларуска-літоўскіх землях у перыяд 1861—1864 гг. прысвечаны артыкул гісторыка з Мінска Алены Філатавай. Выкарыстанне як паўстанцамі, так і іхнымі праціўнікамі магчымасцяў чыгуначнага транспарту, які з'явіўся на тэрыторыі Беларусі незадоўга да паўстання, разглядае гісторык Андрэй Кіштымаў. Належнае месца сярод змешчаных у гэтым блоку матэрыялаў займаюць таксама артыкулы, у якіх асвятляюцца стаўленне да паўстання і непасрэдны ўдзел у ім прадстаўнікоў розных сацыяльных пластоў. Асаблівую ўвагу даследчыкаў тут прыцягнулі прадстаўнікі рымска-каталіцкага святарства (артыкул беларускай даследчыцы Зінаіды Антановіч) і інтэлігенцыі (публікацыя польскага навукоўца Яна Трынкоўскага). Вольга Гарбачова ў сваім багата ілюстраваным артыкуле ацэньвае перспектывы выкарыстання пры вывучэнні гісторыі паўстання ацалелых да сённяшняга дня фотадакументаў.

Другая група матэрыялаў нумара звязана з пытаннем рэпрэсіўнай палітыкі царскага ўрада на беларускіх землях у паўстанцкі і пасляпаўстанцкі перыяды. Аляксандр Радзюк асэнсоўвае тут дзейнасць на працягу 1863—1864 гг. вайсковых павятовых начальнікаў у Гарадзенскай губерні, а таксама працэс знішчэння на Гарадзеншчыне ў 1863—1864 гг. шляхецкіх ваколіцаў. Акрамя таго, у гэтым блоку знайшлі адлюстраванне палітыка, якая праводзілася расійскімі ўладамі ў дачыненні да паўстанцаў з ліку рымска-каталіцкага святарства Беларусі (сумесны артыкул Зінаіды Антановіч і Вольгі Гарбачовай), а таксама месца паліцэйскіх органаў у барацьбе супраць паўстанцаў у 60-я гады XIX ст. (публікацыя Валянціны Шаўкапяс). Акрамя таго, на падставе матэрыялаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі ў Горадні ўпершыню друкуецца пералік вязняў, якіх утрымлівалі ў 1863 г. у гарадзенскім астрogu (публікацыя Алеся Смаленчука), а таксама на прыкладзе той жа Гарадзеншчыны разглядаецца правядзенне канфіскацыі прыватных кніжных калекцый у пасляпаўстанцкі перыяд (артыкул Ліліі Коўкель).

⁴ Гл.: Śliwowska W. Syberia w życiu i pamięci Gieysztorów — zesłańców postyczniowych. Wilno — Sybir — Wiatka — Warszawa. Warszawa, 2000. — 399 s.; Kościół katolicki na Syberii. Historia. Współczesność. Przyszłość. Wrocław, 2002. — 780 s.; Powstanie styczniowe 1863—1864. Walka i uczestnicy...; Сибирь в истории и культуре польского народа. Москва, 2002. — 568 с.; Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim / Red. E. Niebelski. Lublin—Warszawa, 2008. — 445 s.

Некалькі змешчаных у нумары матэрыялаў прысвечаныя праблеме ссылкі ўдзельнікаў паўстання ва ўсходнія рэгіёны Расійскай імперыі. Асобным аб'ектам даследавання становіцца працэс этапавання паўстанцаў у Сібір (артыкул беларускай даследчыцы Алены Серак). Адметнасці і асаблівасці знаходжання ўраджэнцаў беларускіх земляў у казанскай ссылцы апісваюцца расійскім гісторыкам Вячаславам Паўлавым, а на тэрыторыі Заходняй Сібіры — іншай даследчыцай з Расіі, Святланай Мулінай.

У апошнім блоку публікацый, пад агульнай назвай «Гістарычная і культурная традыцыя», падымаюцца праблемы інтэрпрэтацыі падзеяў паўстання. Валянціна Яноўская дае гістарыяграфічную ацэнку месца і ролі хрысціянскага святарства Беларусі ў паўстанні 1863—1864 гг., а Аляксандр Фядута закранае пытанне асэнсавання паўстання і асобы Міхаіла Мураўёва ў асяроддзі тагачаснага расійскага вышэйшага свету і інтэлігенцыі.

Вольга Гарбачова